

AZ AUSZTRÁLIAI MAGYAROK NYELVVESZTÉSE: A KÓDVÁLTÁS ÉS NYELVVÁLTÁS ÖSSZEFÜGGÉSEI

Kovács Magdolna

1. AUSZTRÁLIA: A TÖBBNYELVŰSÉG PARADICSOMA, AVAGY A NÉPEK ÉS NYELVEK OLVASZTÓTÉGELYE?

Ausztráliában *de jure* nincs hivatalos nyelv, de a nemzeti nyelv és a hivatalos kommunikáció nyelve egyértelműen az angol (Clyne és Kipp 1999, 16–17.). *De facto* az ötödik kontinens a nyelvek sokszínű palettája: az 1996-os népszámlálás adatai szerint Ausztráliában 240 különböző nyelv használatos, ebből 48 a bennszülött nyelvek száma.¹ A fennmaradó majdnem 200 nyelv tehát bevándorlók révén került Ausztráliába (Clyne és Klipp 1999, 10.).

A nyelvek mennyisége alapján Ausztráliát a többnyelvűség paradicsomának tekinthetjük. Ha azonban megvizsgáljuk az ország nyelvpolitikáját, azt tapasztalhatjuk, hogy a brit hatalom kezdetétől egészen az 1970-es évekig Ausztrália inkább a népek és nyelvek olvasztótégelyének számított, mint paradicsomának (Romaine 1991, 1–8.). Kezdetben az asszimilációs politika az őslakosságra irányult. Ennek következtében az 1700–1800-as évekre feltételezett mintegy 500 bennszülött nyelvből 1980-ra már csak 150 maradt fenn (Clyne 1985, 2.), s 1996-ra ez is a harmadára csökkent. Nem brit származású telepesek az 1800-as évek második felétől kezdve szállingóztak Ausztráliába – eleinte az 1850–60-as évekbeli ausztráliai aranyláz hatására, majd gazdasági és politikai okok következményeképpen. Tömeges betelepülés azonban csak a második világháború után indult meg. A betelepülőknek az ausztrál társadalomba való beilleszkedését az ausztrál kormány a gyors nyelvi beolvastassal igyekezett „elősegíteni”: nyilvános helyeken nem illett kisebbségi nyelven megszólalni, munkaidőben angoltanfolyamokat szerveztek,² sőt a (kezdetben angolul többnyire rosszul beszélő!) szülőket arra ösztönözték, hogy otthon ne a kisebbségi nyelvükön, hanem angolul beszéljenek gyermekeikkel (Ozolins 1991, 331.). A tanácsot sok szülő meg is fogadta, s ha kisgyermekével eleinte anyanyelvén beszélt is otthon, mikor a gyermek iskolába került, otthon is angolra fordították a szót. A multikulturalizmus és vele együtt a többnyelvűség elismerésének igénye az 1970-es években kezdett megfogalmazódni (Clyne 1991, 18–23.), de az új nyelvpolitika törvényre emelésére csak 1987-ben került sor, amikor a szenátus elfogadta az ún. Nemzeti Nyelvpolitika (*National Policy*

¹ Az ausztrál népszámlálások az öt éven felüliek otthoni környezetben való nyelvhasználatát regisztrálják.

² Ez utóbbi a társadalomba való beilleszkedés szempontjából inkább pozitív, mint negatív tény, de az anyanyelv egyidejű korlátozásával együtt a nyelvvesztést kiváltó tényezők között tarthatjuk számon.

on Languages) című dokumentumot (Ozolins 1991, 342–348.). A hosszú ideig tartó asszimilációs politika nemcsak a bennszülött, hanem a betelepült lakosság körében is nagymértékű nyelvvesztési folyamatot indított el (Clyne 1991, 54–111.). Jelen dolgozat a nyelvvesztési folyamat egyik feltételezhető mozgatórugójával, a kódváltással foglalkozik az ausztráliai magyar nyelvben.

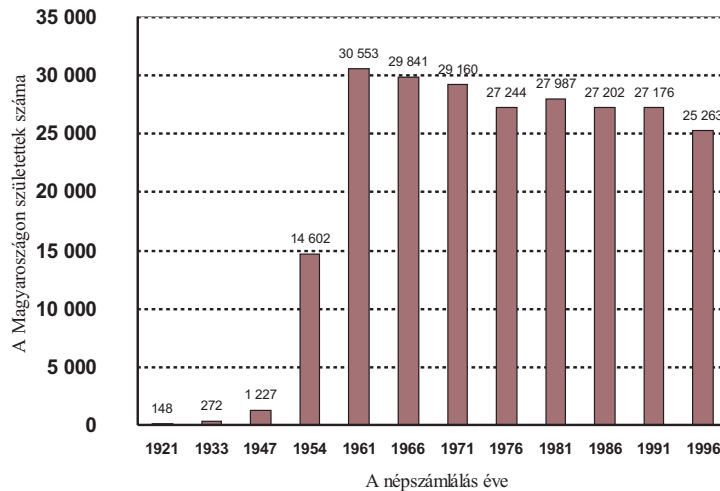
2. A MAGYAROK ÉS A MAGYAR NYELV AUSZTRÁLIÁBAN

Néhány magyar névvel már az 1800-as évek első felében is találkozhatunk Ausztráliában. Az 1848–49-es szabadságharc magyar politikai menekültjeinek egy kis hányada szintén itt talált hazára. A 19–20. század fordulóján a magyar kivándorlás elsősorban Amerika felé irányult. Közvetlenül a második világháború előtt mintegy nyolcszázán vándoroltak ki Magyarországról Ausztráliába – főként liberális demokraták, magyar zsidók. Nagyobb mérvű ausztráliai magyar bevándorlásról azonban csak a második világháború utáni időszakban beszélhetünk. Az első, kisebb hullám közvetlenül a második világháború után, illetve a '48-as fordulatot követően figyelhető meg. A magyar bevándorlási hullám csúcspontját az 1956-os forradalom idejére, illetve annak leverése utáni időszakra tehetjük.

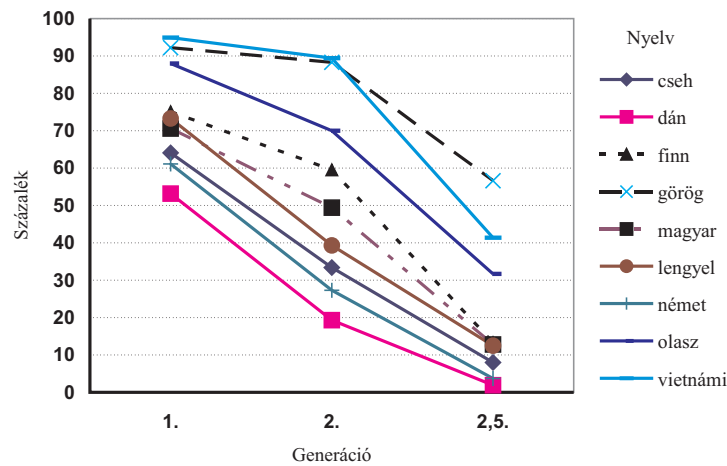
Az Ausztráliában élő magyar származású lakosság pontos létszámának meghatározása lehetetlen feladat. Az ausztrál népszámlálások korábban elsősorban csak szülőhazájuk szerint regisztrálták a bevándorlókat. Az 1. sz. ábra a Magyarországon született ausztráliai bevándorlók számát mutatja be. Ennek alapján a Magyarországról bevándorlók száma 1921-ben még csak 148 volt, 1947-ben 1227, 1954-ben viszont már 14 602. Az 1961-es népszámlálás már 30 553 magyar bevándorlót tart számon; e növekedés az '56 utáni hullámot jelzi (Jupp és York 1995, 53.). Az 1996-os népszámláláskor 25 263 Magyarországon született személy élt Ausztráliában. A népszámlálási adatok azonban nem tüntetik fel külön sem a határainkon túli területekről származó magyarok számát, sem az esetleg Magyarországról származó, de nem magyar anyanyelvűekét. Kunz (1997, 232.) statisztikai becslései alapján³ 1991-ben 74 482 ausztráliai lakosnak volt legalább az egyik szülője magyar. (Ez az adat nemcsak a Magyarországról Ausztráliába telepedőket és azoknak született gyermekeit tartalmazza, amely adatok könnyebben kihámozhatók az újabb népszámlálásokból, hanem benne foglaltatik a határainkon túlról származó ausztráliai magyarok lélekszáma is – ez utóbbi becslés alapján.) A magyar nyelvhasználat nem azonos a magyarok lélekszámával: az 1991-es népszámláláskor például 29 789 volt az ötéves kor feletti magyar nyelvhasználók száma. A 74 482-re becsült magyar származásúaknak tehát jóval kevesebb mint a fele használta a magyar nyelvet 1991-ben. Már az 1986-os népszámlálásnál is hasonló tendenciákat észlelt Clyne (1991, 67.): az ausztráliai magyarok első generációjának 70,6%-a, a má-

³ Kunz becslése az 1991-es népszámlálás adatain alapul, tehát az adatok némileg elavultak, de újabb (tudományos) becslések nem állnak rendelkezésre.

sodiknak 49,4%-a, a második és a harmadik generáció határán levőknek (2,5. generáció) pedig már csak 12,8%-a használta ekkor a magyar nyelvet. A 2. sz. ábra néhány ausztráliai kisebbségi nyelv – köztük a magyar – használatát mutatja be. Az ábra alapján megállapítható, hogy a fokozatos nyelvváltás minden bevándorló nyelvet érint, habár nem azonos mértékben.



1. ábra
A Magyarországon született ausztráliai lakosság száma a népszámlálások tükrében.
Forrás: Jupp és Yort 1995, CLIB 1996.



2. ábra
Generációs különbségek a kisebbségi nyelv használatában néhány ausztráliai kisebbségi csoportnál.
Forrás: Clyne 1991, 66–67.

A nyelvvesztés egyik okozója a már említett asszimilációs politika. A nyelvfenntartást ezenkívül számos más tényező is befolyásolja, például a kisebbségi nyelvek helyzete az adott társadalomban (nyelvpolitika, nyelvi státus), a bevándorlók elszigetelt vagy nyitott életmódja, a kisebbség létszáma, a kisebbségi és többségi nyelv tipológiai közelsége, a kisebbségi csoportok kétnyelvű tagjainak aránya, nyelvi attitűdök, a kisebbségi csoportoknak a nyelv és a kultúra megőrzését elősegítő önkezdeményezései stb. (vö. Haugen 1953, 1971, Kloss 1966, Fishman 1971 [1970], 1972, Giles, Bourhis és Taylor 1977, Thomason és Kaufman 1991 [1988]).

Az ausztráliai magyar közösség esetében a fent említett kritériumok egy része a nyelvfenntartás irányába mutat, másik része viszont a nyelvváltás irányába. A korábbi asszimilációs politika egyértelműen a nyelvvesztés felé sodorta a kisebbségi csoportokat, s a multikulturalizmus pozitív változásai is elsősorban a nagyobb létszámú csoportok nyelvfenntartását befolyásolják kedvezően. Elszigetelt életmódot ma egyetlen kisebbségi csoport sem folytat Ausztráliában, így a magyarok sem. Ez a tény tehát nem segíti a nyelvfenntartást. Mivel a magyar közepes létszámú csoport, ezért a nagyobb létszámú kisebbségi csoportokhoz képest hátrányban van (például olasz, görög, kínai), viszont a nála kisebbekhez képest előnyt élvez. A magyar nyelv felvehető érettségi tantárgyként mint „második nyelv”, és ez pozitív hatásként értékelhető. A magyar és angol nyelv tipológiai távolsága a nyelvfenntartásra pozitív hatást gyakorol: az angolhoz közel eső holland és német nyelv esetében már az első generációnál is magas a nyelvváltás aránya (lásd 2. ábra). Az ausztráliai magyarok szinte kivétel nélkül kétnyelvűek (elenyésző azoknak az első generációs magyaroknak a létszáma, akik nem tudnak angolul), így a nyelvváltás irányát jelzi ez a jelenség. A többség – és egyben a kisebbség – korábbi nyelvi attitűdjeit az a hivatalos nyelvpolitika határozta meg, amely az 1970-es évekig egyértelműen negatív volt (lásd fent). A multikulturalizmus szelleme a nyelvi attitűdöket is megváltoztathatja – ez a folyamat azonban lassú.

Az ausztráliai magyar nyelvközösség sokat tett a magyar nyelv és a kulturális hagyományok megőrzése érdekében. A nagyobb városokban a magyaroknak saját szervezeteket, klubokat, néptáncsoportokat, cserkészcsapatokat, éttermeket, sőt Melbourne-ben és Sydneyben szeretetotthonokat is létrehoztak. Magyar nyelvű program szintén hallható a nagyobb városokban, de csak hetente néhány órában. Korábban több magyar nyelvű újság is megjelent, mára már csak egy maradt fenn belőlük (*Magyar Élet – Hungarian Life*). Dezséry adelaide-i etnikai kiadója több magyar nyelvű kötetet is megjelentetett. A nagyobb városokban a magyar nyelv hétvégi oktatását is megszervezték – a nyelvfenntartás egyik fontos feltétele az írás- és olvasástudás elsajátítása. Az ausztráliai magyarság legnagyobb közös rendezvénye az ún. „magyar napok”, melyet háromévente felváltva rendeznek a nagyobb városokban (Kunz 1997, 171–194.).

Az ausztráliai magyar közösség nyelv- és kultúrafenntartó törekvései alapján a nyelvfenntartás esélyének nagyobbak kellene lennie, mint ahogy az a valóságban tapasztalható. Kunz (1997, 174.) szerint az 1990-es években az

ausztráliai magyarok rendezvényeit az ott élő magyarságnak csak a töredéke (kb. 5–10%-a) látogatta. Az okok egy része a politikai és vallási megosztottságban keresendő, másik része a közösségen belüli attitűdökben. A kisebbségi nyelvek nyelvváltásával kapcsolatban Bourdieu (1977) utal a „nyelvi piac” szerepére is: ha a kisebbségi nyelv megőrzésének nincsen funkciója az adott társadalomban, akkor nyelvváltás következik be. A magyar nyelvnek nincs jelentős társadalmi-gazdasági szerepe az ausztrál társadalomban, és a kétnyelvűség terjedésével a családban is csökken a kommunikációs szerepe. Ha tehát „kínálat” lenne is az első generáció részéről, a magyar nyelv iránti „kereslet” mind társadalmi, mind családi szinten alacsony.

3. KÓDVÁLTÁS ÉS FOKOZATOS NYELVVÁLTÁS

3.1. A korpusz és a feldolgozás elméleti-módszertani hátterei

Két vagy több nyelv elemeinek (az ún. „kódoknak”)⁴ egyidejű használatát ugyanazon beszédaktusban kódváltásnak nevezzük (vö. Auer 1998, 1.; Kiss 1995, 210.). A kódváltás a két- és többnyelvűség természetes velejárója. A kódváltást a kétnyelvűek felhasználhatják nyelvi mondandójuk színesítésére vagy például kétnyelvű identitásuk kifejezésére (vö. Gumperz 1982). Kisebbségi közösségekben a kódváltás azonban nyelvi változások előidézője, majd ezáltal a fokozatos nyelvváltás egyik mozgatórugója is lehet (Myers-Scotton 1997 [1993], Fuller 1996, Auer 1999, Sarhimaa 1999, Muysken 2000, Myers-Scotton and Jake 2001). Myers-Scotton (1997 [1993], 227–228.) szerint intenzív kódváltás következményeképpen az első nyelv (anyanyelv) alaktana, mondattana, szókinése fokozatosan felcserélődhet a kódváltásban részt vevő másik (többségi) nyelvvel, s ez vagy kevert nyelvek (pidgin, kreol) kialakulásához, vagy fokozatos, illetve teljes nyelvváltáshoz – s ezáltal gyakran nyelvi halálhoz – vezethet.

Dolgozatomban az ausztráliai magyarok kódváltását s e kódváltás következményeit elemzem. A kódváltás elemzésénél felhasznált korpusz 35 ausztráliai magyarral 1993–94-ben készült nyelvhasználati interjúkon alapul (összesen 28 óra 9 percnyi anyag). Az interjúkat magam készítettem és transzkribáltam. A 35 adatközlő közül 17 első generációs és 18 második generációs; 19 nő és 16 férfi.⁵ Az interjúk magyar nyelven készültek, de az interjúszövegekben angol elemek is előfordulnak. Az interjúszövegekben összesen 1492 magyar–angol kódváltás található, amelynek statisztikai feldolgozását MS-Excel-környezetben végeztem el. Jelen dolgozatban a kódváltást egyrészt grammatikai

⁴ Kódok váltásáról azért beszélnek szívesebben a kutatók, mint nyelvek váltásáról vagy váltogatásáról, mert a kódváltás gyakran csak a nyelv egyes elemeinek ideiglenes váltását jelenti (például bizonyos hangokét vagy intonációját), nem pedig az egész nyelv váltogatását. Ezért használom én szívesebben a „nyelv” szó helyett a „nyelv elemei” kifejezést.

⁵ A korpusz és az adatközlők részletesebb leírását lásd Kovács 2001, 55–59.

(morfológiai) szempontból elemzem, vagyis arra keresem a választ, hogyan illeszkednek be az angol elemek a beszédbe, mondatba, másrészt egy szociolingvisztikai változó, a generációk közötti különbség tükrében vizsgálom.

Az egyszavas kódváltások és a kölcsönszavak elkülönítése fonológiai alapon történik: azokat a szavakat, amelyek angol kiejtéssel hangzottak el, kódváltásnak tartom, amelyek pedig magyarral, kölcsönzésnek. Ha például az angol *tape* 'magnószalag, kazetta' szó magyar *tép* formában hangzik el, azt kölcsönzésnek tartom, ha angol kiejtéssel (aspirált *t*-vel, diftongizált *e*-vel stb.), akkor kódváltásnak (vö. Halmari 1997, 16–18., 165–192.).

3.2. Magyar–angol kódváltás az ausztráliai korpuszban

Dolgozatom az egy mondaton belüli kódváltásra, s ezek közül is a névszókat tartalmazó kódváltásra koncentrálok. Ennek több oka is van. Az egy mondaton belüli kódváltásnál ütköznek a leginkább a benne szereplő „saját” és „idegen” elemek, a grammatikai következmények tehát éppen itt a legkézenfekvőbbek. A korpusz kódváltásainak nagy része (80,3%-a) is egy mondaton belüli kódváltás. Az egy mondaton belüli kódváltások nagy része pedig egy-két szavas elemekből áll, s ezek nagy része (81,8%-a) névszó. Ezért célszerű tehát éppen a névszókra összpontosítani a figyelmet.

Az 1. sz. táblázat a magyar esetragok és a kódváltás viszonyát mutatja be. A táblázatban az „összes” megjelölés azt jelenti, hogy a magyar grammatikai szabályoknak megfelelően hány esetben kellene az adott esetragnak szerepelnie; a „standard” pedig azt, hogy hány esetben/százalékban szerepel valójában. A kettő közötti különbség adja a kódváltásnak azon eseteit, amikor is a magyar grammatikai szabályokkal ellentétes esetragot találunk, illetve amikor hiányzik egy bizonyos esetrag. Mivel az inessivus *-ban/-ben* ragja gyakran *-ba/-be* formában jelenik meg a magyarországi beszélt nyelvben is, ezért abban az esetben, ha inessivus várható, és a megvalósulás vagy *-ban/-ben*, vagy *-ba/-be* forma, a táblázatban inessivus-illativus szerepel; ha viszont a várható forma illativus lenne, akkor a táblázatban az illativus alatt szerepel. Ahogy a táblázatból kiolvasható, a legtöbb kódváltás olyankor történik, amikor a magyar grammatikai szabályok szerint nominativusnak kellene lennie, vagyis amikor nincs külön esetragra szükség. Poplack (1980) ún. „ekvivalenciakényszer”-szabálya szerint a kódváltás csak olyan helyen léphet fel, ahol a benne szereplő nyelvekben szintaktikailag hasonló szerkezetek vannak. Ez a megállapítás ugyan kizárólagos szabály formájában egyáltalán nem érvényes az angol–magyar kódváltásra, de – amint látjuk – mégis ez a leggyakrabban szereplő eset, hiszen itt van a legnagyobb átfedés a magyarban és az angolban (mindkét nyelvben zéró morféma).

Az 1. sz. példamondatban az angol szó az alany szerepét tölti be. A jelöletlen alany (zéró morféma, nominativus) nemcsak a megfelelő angol mondatban, hanem a magyarban is tökéletes:

1. A *council* lebontatta teljesen (*council* 'önkormányzat')

Az esetragoknál a variánst (például a dativus *-nak/-nek* ragját) a mély hangú variáns nagybetűvel történő írása jelzi.

1. táblázat
Kódváltás és esetragok az ausztráliai magyar korpuszban

Esetragok	I. Generáció		II. Generáció	
	Standard// Összesen	Standard %	Standard// Összesen	Standard %
Nominativus (-)	265/265	100	175/175	100
Accuzativus (-t)	53/60	88	26/50	52
Dativus (-nAk)	44/44	100	12/13	92
Inessivus-illativus (-bA[n])	55/60	92	41/52	79
Elativus (-bÓl)	3/4	75	2/6	33
Illativus (-bA)	43/47	91	13/20	65
Superessivus (-On)	22/23	96	8/14	57
Delativus (-rÓl)	2/2	100	1/1	100
Sublativus (-rA)	17/19	89	2/9	22
Adessivus (-nÁl)	2/2	100	0/0	
Ablativus (-tÓl)	6/7	86	1/4	25
Allativus (-hOz)	7/7	100	1/4	25
Essivus-formalis (-ként)	0/0		0/1	0
Instrumentalis-comitativus (-vAl)	13/14	93	5/5	100
Temporalis (-kor)	0/0		1/1	100
Causalis-finalis (-ért)	3/4	75	0/0	
Terminativus (-ig)	1/1	100	1/1	100

A többi esetrag megvalósulása már nem ilyen egyértelmű. Az 1. sz. táblázatban megfigyelhetjük, hogy az egyes esetragok használatában generációs különbségek találhatók: az első generáció mindig magasabb arányban használja kódváltáskor a magyar esetragokat, mint a második. A két generáció között statisztikailag jelentős különbség van ($p = 1,18962 \cdot 10^{-14}$; teszt: Chi Square Test). Az esetraggal jelölendő esetek közül a dativus megvalósulási aránya 100%-os az első generációs adatközlőknél, s a második generációs adatközlők is viszonylag magas arányban használták (92%). A dativus gyakran a 'vki hív vkit *vminek*' vonzat formájában fordul elő a korpuszban (második példa).

2. Van egy László és *Lesnek* hívják.
Les 'Laci angol megfelelője'

Egyéb ragok esetében, ahol a megvalósulási arány 100%-os, például a delativus (mindkét generáció), adessivus, allativus (első generáció) és a terminativus (második generáció) esetében, az előfordulások száma nagyon ala-

csony (egy-két példa); a statisztikai következtetések pusztán ezen esetek alapján nem lehetnek irányadóak.⁶ Az instrumentalis-comitativus jelölése is viszonylag magas arányú kódváltáskor (harmadik példa).

3. Sokan nagy *accent*tel beszélnek.
accent 'akcentus'

A tárgyat az angolban általában csak a szórend jelzi, a magyarban a tárgyrag. Így várható, hogy kódváltás esetén az angol kifejezés magával hozza jelöltségét is. Az első generációs adatközlők a tárgyat 88%-ban látták el tárgyraggal kódváltáskor, a második generáció azonban az eseteknek majdnem a felében (48%-ban) elhagyta (vagyis a megvalósulási arány 52%-os). A negyedik példa egy olyan kódváltást mutat be, ahol a tárgyrag hozzákapcsolódik az angol szóhoz, az ötödik példában a tárgyrag nincs jelen. Mivel az angol tárgy morfológiailag jelöletlen, ebben az esetben eléggé egyértelműen számolhatunk az angol nyelv hatásával. Ez különösen szembetűnő az ötödik példában, ahol a magyar tárgy (*nyelv-et*) megkapja a tárgyragot.

4. Akkor megkapja a *High School Certificate*-et.
High School Certificate 'érettségi bizonyítvány'

5. Mert egy más nyelvet tudok és um más *culture*.
um 'nyögés hangja'; *culture* 'kultúra'

A tárgyrag elhagyását amerikai angol–magyar és svéd–magyar nyelvi kontaktushelyzetben kimutatták a kutatók olyankor is, amikor kódváltással nem számolhatunk (vö. Fenyvesi 1995, 50–51.; Dugántsy 1983).⁷ A hatodik példa ennek illusztrálására szolgál. Kódváltás nem fordul elő a mondatban, a tárgyrag viszont csak az első tárgyon jelölt (*fiú-t*), a másodikról hiányzik (*ausztrál-t*).

6. Mindig jobban szeretnék egy magyar *fiút* mind egy *ausztrál*.

A helyhatározóragok megvalósulásában nagy különbségek vannak az első és a második generáció között. Míg az első generációnál az arány 86–96%-os, addig a második generációnál csak 22–78%-os.⁸ A hetedik példában az allatívus *-hoz* ragja hozzákapcsolódik az angol kifejezéshez. A nyolcadik példában az

⁶ Ha egy esetrag 5-6-nál kevesebbszeri előfordulása várható a szövegben, annak önmagában való statisztikai vizsgálatát nem tartom célszerűnek. A generációs különbségek vizsgálatánál, amikor az összes esetragot együtt vizsgáljuk, ezeket az eseteket is figyelembe lehet és kell venni.

⁷ A magyarral rokon finn nyelvben a svéd–finn, illetve angol–finn kontaktusok szintén a tárgyrag eltűnését okozhatják kétnyelvű kisebbségi adatközlők beszédében (vö. Nesser 1983, 15–37.; Halmari 1997, 146–155.).

⁸ A 100%-ban megvalósuló esetragokról lásd a második példa utáni bekezdést.

illativus ragja szintén hozzájárul az angol kifejezéshez; a kilencedik példában viszont az angol kifejezésről elmarad a rag, csak a mutató névmáson jelölt (*ebbe*). Azok az esetek, ahol a rag például a mutató névmáson jelölt, a kódváltáson jelöletlen, félig jelölt esetekként tarthatók számon.

7. Elküldték egy *speech therapist*hoz.
speech therapist 'logopédus'

8. Jár ebbe a *community school*ba.
community school 'állami iskola'

9. Azok nem, nincsenek olyan, elveszve *ebbe* a, *ebbe* a nagy *busy lifestyle*.
busy lifestyle 'elfoglalt, rohanó életmód'

A tizedik példában viszont már teljesen elmarad a határozórag (inessivus *-ban*). A tizenegyedik példában a határozórag elmaradása mellett (*computer*-[en]) pedig egyéb nyelvi változást is tapasztalhatunk. Az *ír* szó ragozott formája helyett például főnévi igenév szerepel, és a ragozás a segédigeként használt *csinál* szón jelenik meg; a magyar *papír* szó jelentése az angol *paper* szó hatására kibővül, és itt '*cikk*'-et jelent; a *sok* határozatlan számnév az angol minta alapján többes szám megjelenését okozza a főnéven (*many paper-s* 'sok cikk(ek)' > *sok papírok*).

10. Amit mi a *high school* tanulunk.
high school 'felső tagozat és/vagy középiskola'

11. Akkor csinállok sok a *computer* írni papírokat.
computer 'számítógép'

A tizenkettedik példában az első angol névszó megkapja a magyar helyhatározóragot (inessivus/illativus *goldfield*-*ba*), a második viszont magával hozza angol prepozícióját is (*in the mines* 'a bányá[k]ban'). Ez utóbbi példában az angol kifejezés megjelenése szókereséssel párosul: az adatközlő a magyar *bánya* szót keresi, de csak az *ásvány* szó (egy része) jut eszébe, s végül a félbeszakításokkal⁹ és a „*hogymondjam*” kiszólással megtúzdelt sikertelen próbálkozás után a kifejezés angol megfelelőjéhez folyamodik. A kódváltás a legtöbb esetben azonban nem ilyen tudatos, hanem mintegy észrevétlenül jelenik meg a mondatban, ahogy azt a példa első mondatában szereplő *goldfield* szó mutatja.

12. Apuka meg kint a *goldfield*be dőgözött. Az ásv-... *hogymondjam*, az ásv-... -v- az ás... *in the mines*.
goldfield 'aranymező', *in the mines* 'a bányá(k)ban'

⁹ A szünettel párosuló félbeszakításokat kötőjel + három pont jelzi.

A helyhatározórag, ha nem a magyar grammatikai szabályok szerint valósul meg, akkor a leggyakrabban elmarad, mint a tizedik és a tizenegyedik példában; a tizenkettedik példához hasonlóak ritkábbak az ausztráliai magyar korpuszban, bár ez valószínűleg csak a korpusz méretéből adódik. A helyhatározórag időnként másik helyhatározóraggal cserélődik fel; ilyenkor általában a megfelelő angol prepozíció hatásával számolhatunk (prepozicionális interferencia). A tizenharmadik példában valószínűleg az angol *for* prepozíció hatására kerül az angol kifejezésre sublativus (*-re*). A szórend szintén az angol szórendet követi, hiányzik a magyar fókuszálás.

13. Akartam csinálni a *school certificate*-emre. (Angol: *I want to do it for my school certificate.*)
school certificate 'iskolai bizonyítvány'

A kódváltásban szereplő kifejezésen néha ún. dupla morfológia is található (vö. Myers-Scotton 1997 [1993], 132–135.): bizonyos morfológiaelem mind angolul, mind magyarul megtalálható rajta. Általában nem esetrag ismétlődik, hanem a többes szám jele, mint a tizenegyedik példában is: az angol *refugee* 'menekült' szón rajta van az angol többes szám jele (*-s*) és a magyar is (*-k*).

14. Nem tudták, hogy mit csináljanak ezekkel a *refugees*-okkal.
refugee-s 'menekült-ek'

Néhány adatközlőnél bizonyos mondatokban az angol kifejezések hordozzák a leglényegesebb információt, mint például a tizenötödik és tizenhatodik példában. A tizenötödik példában a *religion* 'vallás' szón magyar esetrag van (instrumentalis *-vel*); a tizenhatodikban éppen a *condition* 'feltétel' szó vonzata (*condition to*) okozhatja, hogy a mondat teljesen angolul folytatódik.¹⁰

15. Én nem tudom, hogy otthon, Magyarországon hogy van a *percentage*, tudod, a *population now*, tudod, a *religion*nel.
percentage 'százalékarány', *population now* 'népesség most',
religion 'vallás'

16. Úgy látszik, a *senility* az egy... a *senility* az egy *condition*...
condition to, able to teach in the university, in Sydney.
'Úgy látszik, hogy a *szénilitás*, a *szénilitás* az egy *feltétel*, egyik *feltétele* annak, hogy az ember a Sydneyi Egyetemen taníthasson.'

Ezek a mondatok, amelyekben az információ lényegét az angol szavak hordozzák, ugyanúgy közelítik a beszélők magyar nyelvét az angolhoz, mint azok a mondatok, amelyek már szinte teljesen vegyes grammatikájúak. A tizenhe-

¹⁰ A tizenhatodik példában az angol kifejezés és a mondat angol folytatása abból is adódhat, hogy az adatközlő minél pontosabban akarja idézni édesapja szavait, akitől az eredetileg angolul elhangzott mondat származik.

tedik példamondatban a tárgy angol szó, és az angolnak megfelelően jelöletlen (nincs rajta a magyar tárgyrag). A tárgy viszont magyar névelőt kap. Az ige is angol a mondatban, és az angol múlt idő jele kapcsolódik hozzá. Az angol ige mellett viszont feltétlenül szerepelnie kellene a személyes névmásnak, amely a magyarban elhagyható, ha az igrén jelezzük a személyt és számot (jelen esetben hiányzik).

17. Mikor *finished* a *university*. ('Mikor befejeztem az egyetemem.')

finnish-ed 'befejez-te', *university* 'egyetem'

4. ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

A fentiekben ausztráliai magyar adatközlők egy mondaton belüli magyar–angol kódváltásait, valamint a kódváltás és az esetragok viszonyát vizsgáltam meg. A kódváltás leggyakrabban ott jelenik meg, ahol a magyarban nominativus lenne: itt ütközik a legkevésbé az angol és a magyar grammatikai rendszer. Egyéb esetragok használata váltakozó. A tárgyrag elmaradásánál eléggé egyértelműen angol interferenciával számolhatunk: az angol tárgy morfológiailag jelöletlen. A többi esetragnál is gyakori az esetrag elmaradása, de esetrag-keveredés is megjelenik. Az esetrag-keveredés gyakran, de nem mindig, szintén angol interferencia hatására alakul ki. Campbell és Muntzel (1992 [1989]) a fokozatos nyelvsváltás egyik fontos ismérvének éppen a leegyszerűsődéssel vagy a túlzott variabilitással járó strukturális nyelvi változásokat tartja. Az a tény, hogy az első generációs adatközlők kódváltás esetén is sokkal több magyar morfológiai elemet használnak, mint a második generáció tagjai, szintén a nemzedékről nemzedékre bekövetkező fokozatos nyelvsváltásra utal. A szavak kölcsönzése természetes folyamat egy nyelvű kultúrákban is, a kétnyelvű kultúráknak pedig szinte törvényszerű velejárója. Ha azonban a legfontosabb információt egyre inkább a többségi kultúrából átvett kifejezések hordozzák, s ezek grammatikai elemeiket (vagy jelöletlenségüket) is magukkal hozzák a kisebbségi nyelvbe, akkor az abban bekövetkező strukturális változások egyre kevésbé teszik alkalmassá a kisebbségi nyelvet a kommunikációs funkciók hordozására, vagyis a folyamat a fokozatos nyelvsváltás egyik elemévé válik. A 18–24. sz. kitalált példák ezt a folyamatot igyekeznek szemléltetni elméleti alapon. A 18–22. és a 24. sz. példákhoz hasonlóak találhatók az ausztráliai magyar korpuszban is; a 23. példa csupán feltételezett, ezért szerepel kérdőjel a mondat előtt.¹¹

18. Apuka egy vendéglőben dolgozott.

19. Apuka egy *pubba*(n) dolgozott.

20. Apuka ott a *pub* dolgozott.

¹¹ A szakirodalom szerint az alany és állítmány határán történő kódváltás általában elég ritka típus, kivéve, ha az állítmány és az alany grammatikai jelölése ugyanazon nyelvből származik.

21. Apuka dolgozott a *pub*.
22. Apuka dolgozott *in the pub*.
23. ?Apuka worked in the *pub*.
24. *Daddy worked in the pub*.

A 18. sz. elméleti példamondat csak magyar elemeket tartalmaz. A 19. sz. mondatban az angol szóhoz magyar helyhatározórag kapcsolódik (*pub-ban*) – a grammatikai jelölés tehát a magyar nyelv szabályai szerint történik. A 20. sz. mondatban a helyhatározó határozó voltára az „*ott*” szó ugyan utal, de a hozzákapcsolódó angol szó jelöletlen (*pub*); itt tehát egy félig jelölt esettel állunk szemben. A 21. példában a helyhatározó már teljesen jelöletlen (*pub*), s a szórend az angol szórendet követi. A 22. példában helyhatározóként egy angol prepozícióval ellátott angol szó szerepel (*in the pub* 'vendéglőben, kiskocsmában'). A 23. példában az állítmány is angol szó, angol igeragozással, az alany viszont magyar; a 24. példában pedig az egész mondat angol. A 22. és 23. példák azok, amilyenekből egy angol–magyar morfológiájú keverék (pidgin) nyelv kifejlődhetne, ha a nyelvváltás folyamata lassúbb lenne, és nem történne meg már a második, legjobb esetben is a harmadik generációban.

Bibliográfia

- Auer, Peter 1998. Introduction: Bilingual Conversation revisited. In Auer, Peter (ed.): *Code-switching in conversation. Language, interaction and identity*. Routledge. London–New York, Routledge, 1–24.
- Bourdieu, Pierre 1977. The economics of linguistic exchanges. *Social Science Information*, 16/6: 645–668.
- Campbell, Lyle – Muntzel, Martha C. 1992 [1989]. The structural consequences of language death. In Dorian, Nancy C. (eds.) 1992: *Investigating obsolescence. Studies in language contraction and death*. Cambridge, Cambridge University Press, 181–196.
- CLIB 1996: *Census of Population and Housing*. Australian Bureau of Statistics.
- Clyne, Michael 1985. Introduction. In Clyne, Michael (ed.): *Australia, Meeting Place of Languages*. Pacific Linguistics Series C No. 92. Department of Linguistics, Research School of Pacific Studies. The Australian National University, 1–9.
- Clyne, Michael G. 1991. *Community Languages. The Australian Experience*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Clyne, Michael – Kipp, Sandra 1999. *Pluricentric Languages in an Immigrant Context. Spanish, Arabic and Chinese. Contributions to the Sociology of Language 82*. Berlin, Mouton de Gruyter.
- Dugántsy Mária 1983. Ungerska I Sverige: analys av språkliga drag I sverigeungerska barns skoluppsatser. *FUSKIS/FIDUS 7*. Uppsala, Uppsala universitet.
- Fenyvesi Anna 1995. *Language Contact and Language Death in an Immigrant Language: The case of Hungarian*. University of Pittsburgh Working Papers in Linguistics 3. Department of Linguistics.
- Fishman, Joshua A. 1971 [1970]. *Sociolinguistics. A Brief Introduction*. Rowley, Massachusetts, Newbury House Publishers.
- Fishman, Joshua A. 1972. *The Sociology of Language. An interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society*. Rowley, Massachusetts, Newbury House Publishers.

- Fuller, Janet M. 1996. When cultural maintenance means linguistic convergence. Pennsylvania German evidence for the Matrix Language Turnover hypothesis. *Language in Society*, 25: 493–514.
- Giles, H. – Bourhis, R. Y. – Taylor, D. M. 1977. Towards a theory of Language in Ethnic Group Relations. In Giles, Howard (eds.): *Language, Ethnicity and Intergroup Relations. European Association of Experimental Social Psychology*. London, Academic Press, 307–348.
- Gumperz, John 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Halmari, Helena 1997. *Government and Codeswitching. Explaining American Finnish. Studies in Bilingualism*. Vol. 12. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Haugen, Einar 1953. *The Norwegian Language in America. A Study in Bilingual Behavior*. Vol. 1–2. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Haugen, Einar 1971. The Ecology of Language. *The Linguistic Reporter Supplement*, 25, Vol 13/1. 19–26.
- Jupp, James – York, Barry 1995. Birthplaces of the Australian People: Colonial & Commonwealth Censuses, 1828–1991. *Studies in Australian Ethnic History*, No. 8. Australian National University: Centre for Immigration & Multicultural Studies. Research School of Social Sciences.
- Kloss, H. 1966. German American Language Maintenance Efforts. In Fishman, Joshua A. (ed.): *Language Loyalty in the United States: The Maintenance and Perpetuation of non-English Mother Tongues by American Ethnic and Religious Groups*. The Hague, Mouton, 206–252.
- Kovács, Magdolna 2001. *Code-Switching and Language Shift in Australian Finnish in comparison with Australian Hungarian*. Xbo Akademi Förlag. Xbo.
- Kunz, Egon 1997. *Magyarok Ausztráliában*. A magyarságtudatás könyvtára 21. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Muysken, Pieter 2000. *Bilingual Speech. A Typology of Code-Mixing*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Myers-Scotton, Carol 1997 [1993]. *Duelling languages: Grammatical structure in code-switching*. Oxford, Clarendon Press.
- Myers-Scotton, Carol – Jake, Janice L. 2001. Explaining Aspects of CodeSwitching and Their Implications. In Nicol, Janet L. (eds.): *One Mind, Two Languages. Bilingual Language Processing. Explaining Linguistics 2*. Massachusetts, Blackwell Malden, 84–116.
- Nesser, Anne 1983. Subjekt, objekt och predikativ I sverigefinska barns uppsatser. *FUSKIS/FIDUS 5*. Uppsala, Uppsala Universitetet, finsk-ugriska institutionen.
- Ozolins, Uldis 1991. National language policy and planning: migrant languages. In Romaine, Suzanne (ed.): *Language in Australia*. Cambridge, Cambridge University Press, 329–348.
- Poplack, Shana 1980. „Sometimes I’ll start a sentence in English Y TERMINO EN ESPA?OL”: Towards a typology os code-switching. *Linguistics*, 18, 7/8, 581–618.
- Romaine, Suzanne 1991. Introduction. In Romaine, Suzanne (ed.): *Language in Australia*. Cambridge, Cambridge University Press, 1–24.
- Sarhimaa, Anneli 1999. Syntactic transfer, contact-induced change, and the evolution of bilingual mixed codes. Focus on Karelian-Russian language alternation. *Studia Fennica Linguistica*, 9. Helsinki, Finnish Literature Society.
- Thomason, Sarah Grey – Kaufman, Terence 1991 [1988]. *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley–Los Angeles–Oxford, University of California Press.